

Les bandes de música valencianes i el poder educatiu de l'associacionisme

Ricard Huerta

Elvira Asensi Silvestre. *Música, mestre! Les bandes valencianes en el tombant del segle XIX*. València, PUJ Publicacions de la Universitat de València, 2013. Col·lecció "Oberta", 205. 191 pàgines. Pròleg de Pedro Ruiz.

Diuen que «a València xafes a terra i surt un clarinetista». Aquesta expressió de caire popular il·lustra adequadament el que revisem en la present ressenya: que el moviment corporatiu de les societats musicals valencianes s'ha convertit en un marcat referent d'ordre social, cultural i educatiu del nostre país. Jo mateix sóc músic, clarinetista, i vaig començar a aprendre de música als vuit anys, a l'escola d'educands de la banda del meu poble. Posteriorment vaig estudiar al Conservatori de Música, i després d'acabar la carrera vaig exercir com a docent al Conservatori, al mateix temps que continuava la meua relació com a músic amb la banda, en un moment d'eclosió de l'ensenyament musical que va culminar amb la incorporació de professorat especialista en música a l'Educació Primària, provocant un auge dels estudis de Mestre en Educació Musical. Les darreries del segle XX van impulsar un protagonisme destacat pel que fa a la presència de la música a l'escola. Però tota aquesta història va tindre un punt de partida, a les darreries del segle XIX. És sobre aquest inici del moviment associacionista musical valencià que ens parla el llibre.

Elvira Asensi és professora, i això provoca que al seu treball de tesi doctoral evidenciem la pauta pedagògica del discurs, ja que organitza la recerca des

d'una perspectiva marcadament educativa. Aquest volum és una reducció i adaptació de la seua tesi, un treball de recerca dirigit pels professors Pedro Ruiz i Vicent Galbis, que va ser guardonat amb el Premi Joan Coromines d'Investigació Filològica, Històrica o Cultural convocat per la Societat Coral El Micalet. El llibre està organitzat en tres apartats, de manera que l'autora ens ubica primerament en la realitat social del segle XIX, per passar després a dirimir la democratització de la cultura musical al País Valencià, i finalment acaba centrant-se en els trets identitaris d'un esdeveniment tan peculiar com és el Certamen de Bandes de València. Aquest procés d'anàlisi evidencia les causes i motius pels quals a les darreries del segle XIX s'hi convocaren tots els elements necessaris per convertir l'associacionisme musical valencià en un fenomen de masses.

La formació dels músics valencians ha propiciat la presència d'intèrprets i professorat en orquestres, conservatoris, centres educatius i demés organitzacions musicals d'arreu de l'estat i de l'àmbit europeu. Aquests músics procedeixen essencialment de les escoles d'educands de les societats musicals. Les bandes han format intèrprets (especialment d'instruments de vent i percussió) que després han ocupat els territoris professionals de

la docència i la interpretació tant en orquestres com en conservatoris. A les Balears, fins i tot es va arribar a parlar d'una «invasió» de músics valencians en les escoles de les Illes, quan a la dècada de 1990 es va implantar el currículum de la LOGSE, que proveïa de mestres especialistes de música a cada centre. Per entendre aquest fet, cal indagar en l'efervescència propagada per les societats musicals valencianes, una realitat que actualment suposa la implicació directa de milers de músics i socis en les 408 escoles de música de les 544 societats musicals valencianes federades (consulteu: www.fsmcv.org). Elvira Asensi ens explica els motius pels quals va quallar de forma tan contundent aquesta xarxa que integra pràcticament tots els pobles i ciutats del territori del País Valencià.

L'escenari vuitcentista va generar una sèrie de canvis importants en l'àmbit de l'educació musical. Aquesta transformació de les estructures va permetre que si bé fins aleshores havien estat l'Església i l'exèrcit els estaments que proveïen la formació musical a una minoria privilegiada, va ser el trasllat de les activitats formatives cap a altres institucions privades i públiques el motiu que provocaria un canvi substancial. Amb aquesta nova política educativa s'iniciava també una major consideració del prestigi social i d'activitat professional pel que fa a la interpretació i la docència de la música. Un problema com l'analfabetisme, tan estès a l'Espanya de l'època, no ajudava a millorar la situació, però l'impuls de la burgesia per incentivar l'activitat musical més enllà de l'àmbit religiós provocaria l'augment de les hores de lleure que finalment serien aprofitades per les classes obreres, estenent el seu impacte tant en l'entorn urbà com en l'àmbit rural. Hi havia dues motivacions principals que convé destacar: educar el gust musical del

major nombre de gent, a la vegada que es formava musicalment els intèrprets. Aquestes dues facetes van ser impulsades, evidentment, per les bandes de música, ja que les societats resultarien essencials per animar musicalment les festes i d'altres esdeveniments populars (concerts, passa-carrers, festes de Falles, festes de Moros i Cristians). La presència dels músics en aquestes intervencions segueix tenint en l'actualitat (cent-cinquanta anys després) un gran impacte social i cultural. En el període romàntic i liberal que s'iniciava durant la segona meitat del segle XIX, la música va assolir un gran protagonisme, degut precisament al foment de societats de naturalesa educativa i recreativa que des de les estructures burgeses s'hi potenciava.

Un altre aspecte destacat a tindre en compte és la presència dels espais públics com a entorns adequats per a la interpretació musical i l'oci per a públics majoritaris. Els carrers i les places es van omplir de música, fins i tot mitjançant els concerts en glorietses i entaulats. La desamortització recuperava espais i escenaris que ja no pertanyien a l'òrbita eclesiàstica, i al mateix temps es formaven músics en les escoles d'educands o acadèmies. Curiosament, els eclesiàstics exclaustats trobaven una manera de treure benefici com a educadors més enllà de les capelles, pel fet que l'epicentre de l'educació musical s'havia traslladat als entorns no clericals, però eren ells els qui sabien de música i podien, per tant, ensenyar-la. Com ens diu l'autora: «En un moment en què l'Església perdia l'exclusivitat educativa de la música i en un període en què l'educació en general es creia de domini privat, entitats com les reials societats econòmiques d'amics del país van possibilitar l'accés de tothom a la instrucció musical» (pàg. 50). Així, el 1859 les escoles normals de Magisteri incorporaven la

música en la formació de mestres. Poc després, el 1879, es va fundar el Conservatori de València.

En l'actualitat l'interès per la faceta educativa de les bandes va en augment, de manera que altres tesis doctorals estan incidint en diferents aspectes relacionats amb el tema, com ara la presentada per Mari Carmen Reyes Belmonte sobre el rendiment acadèmic de l'alumnat de primària que cursa estudis musicals; la de Gaspar Genovés, vinculada al llegat intergeneracional entre músics, o la de Remigi Morant, centrada en els mètodes emprats per les escoles d'educands de les bandes. Aquesta presència de la temàtica als estudis superiors universitaris, sempre implementada pel paper educatiu que comporten les societats musicals, s'incrementa quan apareixen exposicions monogràfiques com la titulada «Arriben bandes. Les societats musicals valencianes», que va ser instal·lada al Museu Valencià d'Etnologia en 2013. La repercussió i l'èxit d'aquestes convocatòries i estudis coincideix amb un altre dels fenòmens estudiats per Elvira Asensi: la celebració des de 1886 del Certamen de Bandes de Música de València en el marc de la Fira de Juliol. Les bandes i el certamen no solament ens parlen d'una evident formació musical de caire popular, sinó que s'han convertit en un veritable signe identitari del tarannà valencià.

L'autora del llibre repassa així mateix els vincles entre el moviment coral (més estès i escenificat a Catalunya) i el moviment de les bandes de música (que acaupa de forma quasi monopolista el País Valencià). Si bé hi va existir un moviment coral al territori valencià molt emparentat amb el del Principat, arribant fins i tot a generar una Associació Coral de la Regió Valenciana, el ben cert és que l'any 1895 s'hi va produir el trencament, una separació evidenciada per la ruptura de l'Orfeo

Coral El Micalet amb l'Associació dels Cors de Clavé a la qual estava adscrit. En qualsevol cas, i malgrat l'evident escissió, les bandes són deutores de la tasca coral que havia promogut en els cors la base de l'afició i el gust per la música dels sectors més populars de la població. Aquesta característica li serveix a Asensi per atribuir a les bandes una posició destacada en el procés de democratització de la música instrumental desenvolupat a l'època vuitcentista, per tres raons: perquè els tipus d'instruments amb què estan formades les bandes les fan proclius a les activitats a l'aire lliure i a captar membres de diferents estaments socials (la dificultat tècnica és menor); perquè les bandes aconsegueixen una tasca divulgativa quan difonen el repertori instrumental, facilitant així l'accés a la cultura musical; i finalment perquè estem parlant d'agrupacions que esdevenen un potent element de suport identitari.

L'aparició de les classes populars en l'oci urbà i les noves formes d'oci gratuït que promouen les bandes revelen la importància que l'educació musical va assolir a les darreries del segle XIX, i que es reflectia en la proliferació d'acadèmies, de mètodes de solfeig i de diverses agrupacions musicals. Per a la majoria d'autors les causes del sorgiment de les bandes com a producte vuitcentista estan vinculades a la influència religiosa, militar i política del procés històric. Però cal tindre en compte que el naixement d'un nou tipus d'oci entre les classes socials menys afavorides venia impulsat per la participació de tothom en les noves activitats gratuïtes de lleure. Aquesta situació va permetre l'aparició de societats filharmòniques, ateneus i acadèmies emparades per una burgesia que semblava haver agafat el testimoni de l'educació musical d'una Església ja en franc declivi. Ara bé, el fet que el territori valencià fóra menys

procliu a la creació de bandes municipals, provocà la formació d'entitats d'aficionats deslligades de la tutela oficial, agrupacions socials independents que funcionaven econòmicament gràcies a les aportacions dels socis. L'origen dels seus membres eren les classes socials més populars. Com a fenomen periurbà, especialment lligat a les poblacions i comarques pròximes a València, les bandes seran el vehicle de transmissió cultural més potent de l'entramat social valencià. Les bandes van suposar durant dècades un focus pedagògic i de democratització de la cultura per a totes les classes socials.

Dos models d'agrupacions han contribuït a l'obertura de la música per a tothom: els cors i les bandes. Les classes populars van trobar en aquestes agrupacions una manera de participar activament en el fenomen musical. Catalunya va ser capdavantera en el moviment coral, que té el seu origen cap a la dècada de 1850. Les bandes de música de caire amateur van generar, de manera quasi coetània, l'actual potencial que suposen les bandes de música per al País Valencià.

L'estudi d'Elvira Asensi ens capbussa en aquesta realitat històrica i educativa, però ella mateix ens confessa que calen més estudis per avaluar els processos que ens expliquen de quina manera es procedia a l'ensenyament musical en les circumstàncies descrites. Per tant, molt d'ànim als investigadors novells per anar esbrinant aquest territori encara poc explorat, però que té la clau per clarificar bona part dels actuals processos socials, polítics, educatius i culturals del nostre entorn. Del treball editat, que considerem oportú i valuós, només eliminariem l'excés que se'n fa de l'expressió «no-gensmenys» en la redacció del conjunt, un cultisme del qual s'ha abusat en la redacció definitiva. Per la resta, una més que recomanable lectura que ens ajudarà a entendre la vigència del poder pedagògic de les bandes valencianes.